

Tautosakiniai motyvai Ievos Simonaitytės biografinėje knygoje „...O buvo taip“

“Ieva Simonaitytė lyg pušis vidur lauko! Galinga, tvirta. Be veidmainiavimo, be melo. Ji – Klaipėdos krašto duktė”, - rašė Ona Pajedaitė prisiminimuose apie rašytoją. Ir išties prozininkė Ieva Simonaitytė savo kūryboje įamžino Mažosios Lietuvos krašto savitumą, jo istorinę lemtį, visai ne niurią ar monotonišką kaimo kasdienybę ir užfiksavo senojo folkloro ženklus. Tautosakinių motyvų ir ieškojau skaitydama autobiografinę trilogiją “...O buvo taip”, kuri buvo išleista 1960 metais. Daugiausia jų pastebėjau pirmojoje trilogijos dalyje. Joje prozininkė atskleidė savo nelengvą, tačiau nepaprastą vaikystę. Kasmet keliaudama su motina iš trobelės į trobelę, ji įsidėmėjo keistus pamario krašto žmonių papročius ir tikėjimus, išlikusius iš seniausių laikų. Todėl knygoje yra ne tik patarlių ir priežodžių, senųjų burtų ir gydomųjų užkalbėjimų, bet ir pasakojimų apie laumes ir velnius. Savo kalboje noriu aptarti pasakojamosios tautosakos fragmentus, atskleisti jų sąsajas su sakmėmis.

Prozininkė supažindino skaitytojus su XIX a. pabaigos lietuvininkų prietarais, įsitikinimais ir tikėjimu, kad daugelis įvykių dar yra susiję su antgamtinių būtybių – laumių, velnių – įsikišimu į jų gyvenimą. Tokie pasakojimai tautosakos tyrinėtojų yra vadinami mitologinėmis sakmėmis. Daugiausia sakmių apie laumes rašytoja išgirdusi iš senosios Bertaitienės, Ievos Simonaitytės mamos sesers anytos. Pas Dūdjonius Ėvikė, taip vaikystėje rašytoja buvo vadinama, dažnai gyvendavo, ten žąsis ganė, vaikus „vygiavo“, vėliau siuvo. Todėl senelės Bertaitienės pamokymus gerai įsidėmėjo. Savo autobiografinėje knygoje rašytoja su pasididžiavimu teigia: „Senelė Bertaitienė mano gyvenime vaidino didelį vaidmenį (...) Aš buvau jos klusni mokinė. Ir visa, ką ji man „į galvą įkalė“, tebėra gyva iki šiai dienai.“

Taigi, anot Bertaitienės, laumės – apgaulingos būtybės, nes gali pasiversti į žmogų, kartais į šunį ar į ožką. O ypač nuo laumės reikia saugoti mažus vaikus. Pasak senelės, kol vaikas dar nekrikštytas, jokiū būdu negalima džiauti jo vysytklų lauke, ypač palikti po saulės laidos ant tvoros pakabintų, mat, laumė juos apsės. Kūdikis nebegalės miegoti, jis nenustos verkti, šaukti, gąščiotis. O jei vaikas inkščia – jį taip pat vargina laumė. Ir pati rašytoja prisimena, kad ją beveik kas naktį labai rimtai „laumė vargindavo“: „Staiga ateina arba atslenka kažkas toks nei šioks, nei toks, bjaurus, šlykštus daiktas, ima ir prigula mane. Nei man berėkti, nei man bešaukti, juk nei kvėpuoti ir nei pajudėti nebegalima. Taip ir kenti, kol tave kas išgirsta stenant“. Tokiais atvejais senoji Bertaitienė pamokydavo, kad prieš gulantis reikia išsispirti klumpes, kad suklaidintum gudrią būtybę. Arba liežuviu ilyti kryžių į savąją pagalvę ir atsigulti ant jo, mat, laumė, kaip ir velnias, bijanti kryžiaus, todėl atsitrauks. Dar senolė sakydavo, kad vaiką reikia smilkyti, jei jis negaluoja. Tam ritualui reikalingos įvairiausios smilkymo žolės ir ypatingas parakas. Taip pat nuo ražės šluotos nulaužiami trys šakaliukai, nuo slenksčio nupjaunami trys šipuliukai, reikia rasti du kryžiais sukritusius šiaudgalius ir, svarbiausia, laumės žolių, kurias, be smilkymo, dar galima padėti po vaiko pagalvėle. Ant šiūpelės reikia paimti anglių, peržegnoti jas ir įmesti tuos kvapnius smilkalus. Jei metant su liepsna iššoka parakas ir vaikas išsigąsta, vadinasi, viskas bus gerai. Tuomet vaikas turi gulėti ir užmigti, o kitą dieną jo nebevargins laumės. Skirtingai nuo rašytojos aprašytų laumių, lietuvių liaudies mitologinėse sakmėse laumės vaizduojamos ir kaip žmogaus padėjėjos, nelaimingas ir neturtingas žmones galinčios išgelbėti, net dovanomis apdovanoti. Taigi pastebėjau, kad rašytojos gimtojo krašto žmonės nepaaiškinamus reiškinius pagrįsdavo fantastiškais pasakojimais – sakmėmis – ir tikėjo, kad reikia paisyti tam tikrų prietarų, net imtis burtų, kad mitinė būtybė laumė nustotų žmogų varginti.

Be laumių, galima pastebėti pasakojimų apie velnius. Lietuvių tautosakoje velnias itin populiarus veikėjas, minimas kaip daugiaveidis mainikautojas, tačiau kartu ir komiškas. Turi keistą išvaizdą: nosis be šnervių, turįs vieną arklio koją, kartais su rageliais, uodegą. Jis gali pasiversti šunimi, kumele, slibinu ar ožiuku. Mitologinėse sakmėse velnias vaizduojamas klastingas ir juo jokiū būdu negalima pasikliauti, mat, apgaus. Mitologinėse sakmėse taip pat labai dažnos velnio ir Perkūno gaudynės, mat pastarasis vis tyko nušauti nedorėlį. Tačiau nelabojo galios vis dėlto nėra

beribės: jis vengia maldų, sprunka gaidžiui užgiedojus ir labai bijo kryžiaus. Štai senoji Bertaitienė autobiografinėje knygoje mažajai Ėvikei aiškino, kad Perkūnas trenkia tuomet, kai velnias į kaminą lenda. Tai primena mitologines sakmes apie velnio ir Perkūno nesantaiką ir kovą. Todėl Bertaitienė, kurią Ėvikė gražiai vadina mamuku, liepia Anei, Ėvikės pusseserei, užkurti ugnį. Anot jos, ugnelė šventa. Todėl velnias nelis į kaminą ir niekada neįtrenks perkūnas. Dar senelė mokydavo, kad griaudint būtina kryžiu žegnotis, mat velnias jo bijantis. Todėl pešiodama silkę lenktiniu peiliu ta pačia ranka mamukas vis žegnojos ir žegnojos. Šis mitologinės sakmės fragmentas atskleidžia pagonišką žmonių pasaulėžiūrą, bet jau paveiktą krikščionybės. Autobiografinėje knygoje pastebėjau ir etiologinės sakmės fragmentą. Etiologinė sakmė – tai pramanyta gamtos istorija, kurią žmogus sukūrė, aiškindamasis pirmaprados kilmės paslaptis. Sakmės aiškina, kaip atsirado Žemė, kalnai, kas sukūrė žmogų ir gyvūnus, kodėl jų tokios ypatybės. Pagrindinis sakmės veikėjas yra pasaulio kūrėjas Dievas. Tačiau šalia jo dažnai veikia ir velnias. Etiologinėse sakmėse dažnos Dievo ir velnio varžytuvės, kuriant pasaulį, tačiau, kad ir kiek nelabasis stengiasi pamėgdžioti Dievą, jo pastangos lieka bergždžios. Rašytoja prisimena, kaip iš patėvio Endrikio, kilusio iš Žemaitijos, girdėjusi įvairiausių pasakojimų. Vienas jų, kaip velnias norėjo pamėgdžioti Dievą ir taip pat sukurti žmogų. Tačiau neturėdamas pavyzdžio jis pasistatė prieš save veidrodį ir ėmė iš molio drėbti į save panašią figūrą. Kai Dievas pasakęs, kad šis ožį nulipdęs, tiktai pastrykt nušoko nuo tvoros ožys. Dar Ėvikė prisiklausė istoriją iš Keraičio, vyro, dirbusio su rašytojos mama plytinėje, kur mergaitė dažnai leisdavo dienas. Keraitis turėjo „Septintąsias knygas Moizešiaus“ (tai reiškia Mozės) ir buvo tikima, kad jas turintis galėjo žynauti. Tad Ėtmė, rašytojos motina, jo pasisaugodavo. Ir štai kartą jis papasakojo, kad vienas ponas turėjęs tas knygas ir kažkur išvykęs. O jo draugas, atradęs jas ir velnių prisišaukęs. Tie velniai ėmė reikalauti darbo, o negavę puolė jį draskyti, smaugti. Laimei, ponas sugrižo ir davė velniams darbo. Tokie pasakojimai, mitologinių ir etiologinių sakmių fragmentai atskleidžia prietaringą ir baugią lietuvininko kasdienybę. Taip pat parodo kaimo žmonių, ypač vyresniosios kartos, turtingą vaizduotę, mitinę pasaulėjautą, susijusią su senaisiais tikėjimais.

Atpažinti folkloro elementai leido geriau įsivaizduoti lietuvininko, pamario krašto žmogaus, gyvenimą. Perskaičiusi Ievos Simonaitytė autobiografinę trilogiją pastebėjau, kad šio krašto žmonės savo namuose giedoja religines giesmes, skaitė Bibliją, bet nedainavo lietuvių liaudies dainų. Tačiau jie tikėjo laumių ir velnių egzistavimu, todėl ieškojo būdų, kaip nuo jų apsisaugoti. „Archajinis pasaulėvaizdis, - Vytauto Kubiliaus teigimu,- išsilaikęs skurdžiuose liuosininkų buteliuose, buvo pirmoji rašytojos gyvenimo išmintis, kurią ji gavo iš viską žinančių mamužių, pati nelankiusi mokyklos.“ Tai buvo jos pirmoji literatūrinė mokykla, jos kūrybos šaltinis. Apie tai, jog savo kūryboje rėmėsi žodine liaudies kūryba, rašytoja parašė ir autobiografinėje knygoje: „Prie to, ką Karklynas pasakoja, priverpiu, primezgu ir priaudžiu vis daugiau ir daugiau ir vis gražesnių vaizdų, kas daug metų vėliau taps knyga“.

Jogilė Stonytė, II klasės moksleivė